

Az athéni papság a hellénisztikus kortól a késő antikvitásig

Gátas József

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Piliscsaba–Budapest

HORSTER, Marietta – KLÖCKNER, Anja (szerk.), *Civic Priests: Cult Personnel in Athens from the Hellenistic Period to Late Antiquity* (Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten 58). Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2012. 249 oldal (ISBN 978-3-11-025807-3).

Az alábbiakban bemutatott kötet anyagát egy 2010-ben, Berlinben megrendezett konferencia előadásai szolgáltatták, amelynek témája a hellénisztikus és a késő antik kori athéni papság társadalmi, kulturális és politikai szerepének vallásszociológiai megközelítésű vizsgálata volt. A kiadvány szerzői forrásként elsősorban emlékműveket, feliratokat, dedikációkat vizsgáltak, a megjelent írások pedig kizárólag a jól dokumentált és informatív leletekkel rendelkező athéni és délosi térségre koncentrálnak. A kötet tervezett folytatásának fókuszában az égei-tengeri területek és a kis-ázsiai polisok, Kós, Rhodos, Pergamon, Priéné és Smyrna vallási szakemberei állnak majd.

Bevezető tanulmányában Marietta Horster (*Priests, Priesthoods, Cult Personnel: Traditional and New Approaches*, 4–26. oldal) a téma kutatástörténetét foglalja össze, kijelölve a tudományos vizsgálat további lehetséges irányvonalait. Noha a papok és papnők nemcsak Athénban, hanem a többi polisban is a legfontosabb vallási szakértőknek számítottak, gazdasági szempontból meglehetősen csekély döntéshozói befolyással rendelkeztek. Római kollégáikkal ellentétben a görög szakemberek egy-egy istenhez, ritkábban isten-csoporthoz tartoztak: a papnők általában istennők, a papok pedig többnyire férfi istenek szolgálatában álltak.¹ A papi tisztségeket többféleképpen lehetett elnyerni, öröklés, vásárlás, vagy kinevezés révén, a hellénisztikus kor politikai és társadalmi átalakulásai azonban e téren is változásokat eredményeztek. Az egyre nagyobb számú hívőt magukhoz vonzó orientális vallások ekkor már saját szakember-gárdával bírtak, az állami kultuszok iránti érdeklődés pedig ezzel — és a társadalom individualizációjával — párhuzamosan csökkent. Horster végül néhány további lehetséges kutatási területre hívja fel a figyelmet, ilyen a női kultikus szakemberek politikai szerepének, a nyilvános és a magán kultuszok kérdésének, valamint a papok szerepvállalásának vizsgálata a helyi közösségek társadalmi és politikai életében. Szorgalmazza továb-

¹ Természetesen ennek a fordítottja is előfordulhatott: a Kr. e. 2. századi Magnésziában például Artemis istennőt férfiak is szolgálhatták (9. oldal).

bá a kultikus feladatok gazdasági hátterének kutatását, olyan lényegi kérdéseket vetvén fel, mint például, hogy kik állták egy áldozatbemutatás költségeit, milyen juttatásokat kaptak a papok a szolgálataikért és milyen keretek között, milyen összegekért lehetett megvásárolni az egyes pozíciókat.²

Anja Klöckner *Tradition – Repräsentation – Distinktion. Eine Fallstudie zu Reliefweihungen von Priestern im späthellenistischen und römischen Attika* című tanulmányában (27–66. oldal) két votív reliefet vizsgál. Az egyiket a Kr. e. 2. század végén ajánlotta fel az eleusisi Lakrateidés, aki Démétér és Koré mellett többek közt az orphikus forrásokból ismert Eubouleus papja volt. A másik reliefen az istenek mellett egy papi figura is látható. Jelenlegi ismereteink szerint ez a két régészeti lelet jelenti az összes olyan ábrázolást, amelyen nemcsak az isteneket, hanem a nekik szolgálatot teljesítő szakembert is megjelenítik. Klöckner szerint ezeket a „Verehrungsrelief”-eket a papok a tekintélyük növelésére, illetve legitimációs célokra használták fel.

A következő tanulmány Stephen D. Lambert (*The Social Construction of Priests and Priestesses in Athenian Honorific Decrees from the Fourth Century BC to the Augustan Period*, 67–133. oldal) tollából származik, aki huszonnyolc dekrétumot vizsgált meg, amelyeket fordításaikkal együtt a függelékben idéz. Lambert többek közt a papok és a papnők megjelenését kutatta e dekrétumokban, valamint azt, hogy milyen különbségek illetve hasonlóságok mutathatóak ki a többi tisztségviselőhöz képest. Arra az eredményre jutott, hogy míg a klasszikus korban az állami tisztségviselők csak a saját feladatkörükért kaptak kitüntetést — például a vízellátásért felelők a jó minőségű vízért —, addig a hellénisztikus korszakban vallási funkcióik ellátásért is jutalmazták őket.³ A Szerző szerint a hellénisztikus kor papjai, mint egyének, jobban előtérbe kerülnek, mint a klasszikus korban szolgálatot teljesítő kollégáik. Név szerint is megemlégtették őket, illetve utaltak rájuk, ha anyagilag is hozzájárultak az áldozathoz, ha ők biztosították az áldozati állatot, vagy ha saját gyermekeik segédkeztek az oltárnál.

Eric Perrin-Saminadayar (*Prêtres et Prêtresses d’Athènes et de Délos à Travers les Décrets Honorifiques Athéniens (167–88 a. C.)*, 135–159. oldal) kérdésfeltevése hasonlatos Lambertéhez, azonban mindösszesen nyolc dekrétumot vizsgál, egy jóval szűkebb periódusban (Kr. e. 167–88). Megállapításai szerint az athéni papokat alapvetően ugyanúgy kezelték, mint az állam többi funkcionáriusát. Perrin-Saminadayar szerint ennek hátterében az áll, hogy a vizsgált korszakban Athénban és Déloson a vallási szakértőket és az állam egyéb tisztségviselőit ugyanabból a társadalmi rétegből választották.

Marietta Horster (*The Tenure, Appointment and Eponymy of Priesthood and their (Debatable) Ideological and Political Implications*, 161–208. oldal) a papi kinevezések időtartamával, a szolgálati idővel foglalkozik. Megfigyelhető, hogy akik származásuknak köszönhetően töltötték be a tisztséget (*genos priesthood*), életük végéig pozíciójukban maradtak, akiket azonban választottak e feladatra (*‘democratic’ priesthood*), csupán egy évig bírhat-

² 17. oldal.

³ 82. oldal.

ták a papi címet. Az epigráfiai források alapján e rendszer a Kr. e. 1 század végén jelentős mértékben megváltozott, amikor az eredetileg egy évre választott Asklépios és Apollón papok is élethosszig tartó megbízást kaptak. Horster a jelenséget elszigeteltnek tartja, szerinte ebben nem a római állami papság mintáját követték.

Erkki Sironen (*Heidnische Priester in Attika vom dritten bis zum fünften Jahrhundert nach Christus*, 209–218. oldal) munkája ötvenkét athéni és attikai feljegyzést vizsgál a Kr. u. 2. és 5. század között. Megfigyelése szerint a Kr. u. 3. századtól kezdve egyre kevesebb, a pogány papokra tett utalást ismerünk, s ezek is igen elszórtak. A tizenkét olymposi istennek csupán a fele jelenik meg a késő ókor e századaiban, nincs utalás Arés, Artemis, Héphaistos, Héra, Hermés és Poseidón papjaira, ugyanakkor húsz különböző kisebb orientális istenség neve tűnik fel a feliratokban. A kultuszokat életben tartó, Kr. u. 4. és 5. századi pogány papságra csak az újplatonistákkal foglalkozó szakaszokban találhatunk utalást.⁴

A kötetet Jan M. Bremmer (*Athenian Civic Priests from Classical Times to Late Antiquity: Some Considerations*, 219–235. oldal) tartalmi összefoglalóként is helytálló tanulmánya zárja. Írásának első felében főleg Lambert és Sironen munkáira reflektál. Bremmer szerint lehetetlen általánosságban beszélni „az athéni papról vagy papnőről”, hiszen társadalmi szerepük és munkakörük tekintetében is igen eltérő szakemberekről van szó. Ők az áldozat előkészítői és végrehajtói, a tudás átörökítői, az istenek képviselői és a közvetítők az élők és holtak között, sőt, többnyire egyszerre tettek eleget a felsorolt funkcióknak.⁵ Igaz, a későbbi századokban ezek a szerepek összemosódnak, de a pogány papság heterogeneitása megmarad. Bremmer szerint a keresztény egyházi szervezet győzelme részint a pogány hitű görög vallási szakemberek flexibilitásának köszönhető: utóbbiak, mivel könnyebben alkalmazkodtak az új körülményekhez, előbb estek áldozatul a politikai manipulációnak, mint keresztény kollégáik.⁶ A pogány papok kiszorulásához két további ok járult hozzá: egyrészt a keresztény vallási vezetők nem születésük révén kerültek pozíciójukba, így — tehetségüknek köszönhetően — gyorsabban tudtak karriert építeni, másrészt a pogány kultuszok szakemberei nemzetközi kapcsolati hálójával sem rendelkeztek. A kereszténnyel ellentétben a rövid távú kinevezések miatt a görög papi pálya nem feltétlenül tartott élethosszig, e különbségek pedig a pogány–keresztény konfrontáció során kivétel nélkül az utóbbi számára bizonyultak előnyösnek.⁷

Összességében elmondható, hogy a kötet — egy hosszú távra tervezett tudományos projekt első kiadványaként — mindenképpen felkelti a téma iránt érdeklődők figyelmét, a sokszínű forrásanyag pedig jó kiindulási pontot jelenthet a további kutatások számára.

⁴ 209. oldal.

⁵ 222. oldal.

⁶ 230. oldal.

⁷ 231. oldal.